

Μακεδονικά

Τόμ. 27, Αρ. 1 (1989)

Η χρονολόγηση του οθωμανικού συγκροτήματος στην Απολλωνία (1566-1574)

Ιόλη Βιγγοπούλου-Παπαζώτου

doi: [10.12681/makedonika.109](https://doi.org/10.12681/makedonika.109)

Copyright © 2014, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βιγγοπούλου-Παπαζώτου Ι. (1989). Η χρονολόγηση του οθωμανικού συγκροτήματος στην Απολλωνία (1566-1574). *Μακεδονικά*, 27(1), 409-411. <https://doi.org/10.12681/makedonika.109>

Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΠΟΛΛΩΝΙΑ (1566-1574)

Ἡ κ. Εἰσαγγελία Χατζητρύφωνος, σὲ πρόσφατο ἄρθρο τῆς μὲ τίτλο «Ἰθωμανικὸ λουτρό στὴν Ἀπολλωνία τῆς Βόλβης»¹, παρουσιάζει, ἀπὸ ἓνα σύνολο κτιρίων τῆς ὀθωμανικῆς περιόδου ποῦ βρίσκονται στὴν κοινότητα τῆς Ἀπολλωνίας (80 περίπου χιλιόμετρα βορειοανατολικά τῆς Θεσσαλονίκης), ἓνα λουτρό. Τὰ ὑπόλοιπα κτίρια ποῦ ἀποτελοῦν ὅλα μαζί, ὅπως φαίνεται, ἑνιαῖο συγκροτήμα, εἶναι ἓνα χάνι καὶ ἓνα τζαμί. Στὸ ἴδιο ἄρθρο ἡ ἐρευνήτρια περιγράφει τὴ σημερινὴ κατάστασι τοῦ λουτροῦ, τὰ ὕλικά καὶ τὸν τρόπο δόμησις, δίνει μιὰ ἀναλυτικὴ περιγραφὴ τῶν σωζόμενων χώρων σήμερα, γιὰ νὰ καταλήξει σὲ μιὰ τυπολογικὴ προσέγγισι τοῦ μνημείου μὲ βάση ἄλλα γνωστὰ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία καὶ τὴν ὁδηγεῖ σὲ μιὰ χρονολόγησι τοῦ λουτροῦ στὸ δεύτερο μιστὸ τοῦ 15ου αἰ. μέχρι καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 16ου αἰ².

Δὲν τίθεται ἀμφισβήτησι γιὰ τὸ τοπωνύμιον τῆς Ἀπολλωνίας, ἡ ὁποία μέχρι καὶ σήμερα εἶναι γνωστὴ ὡς Παζαροῦδα, κάτι ποῦ ὁδηγεῖ ἀμέσως στὸ τουρκικὸ τοπωνύμιον Yeni Pazar³. Τὸ ἴδιο μέρος περιγράφει ὁ Α. Struck⁴, ἐνὼ παλαιότερα θὰ μπορούσαμε νὰ ἀνατρέξουμε στὸν Ἑβλιγιὰ Τσελεμπή γιὰ κάποιες πληροφορίες ποῦ ἀναφέρει γιὰ τὸ χῶρο. Ὁ Ἑβλιγιὰ γράφει γιὰ τὸ Yeni Pazar ὅτι «...ἐπὶ σουλτάνου Σελίμ Β' ὁ μέγας βεζύρης Μεχμέτ Σοκολής, ἐξοδεύσας χρῆμα ἰκανόν, ἔκτισεν ἐκεῖ μέγα τζαμίον, ἄλλους εὐκατηρίους οἴκους, ἀνωτέραν σχολήν, γραμματοδιδασκαλεῖον, τεκὲν δερβισῶν, λουτροῦνα, χάνια καὶ πρατήρια... Τὰς Παρασκευὰς συγκροτεῖται ἐκεῖ λαϊκὴ ἀγορὰ (παζάρι), εἰς τὴν ὅποιαν συναθροίζονται 5-10.000 ἄνθρωποι»⁵.

Εἶναι περιεργὸ ὅτι ἡ κ. Χατζητρύφωνος, ἂν καὶ γνώριζε αὐτὴ τὴ μαρτυρία, δὲν στάθηκε μὲ ἐπιμονὴ σὲ αὐτήν⁶. Ἔχω νὰ προσθέσω ἐδῶ ὅτι ἡ μαρτυρία τοῦ Ἑβλιγιὰ εἶναι σύμφωνη μὲ τὴν κατὰ πολὺ προγενέστερη καὶ ἀξίωπιστη περιγραφὴ τοῦ ὀδοιπορικῶ τοῦ Lorenzo Bernardo (1591), ἄλλοτε βαίλου τῆς Βενετίας, στὸ ἔργο «Viaggio di un ambasciatore Veneziano (Lorenzo Bernardo) da Venezia a Constantinopoli nel 1591»⁷.

1. «Μακεδονικά» 26 (1987-88) 139-79.

2. Ὁ.π., σ. 165.

3. Γιὰ τὴν Παζαροῦδα ἢ Παζαριά ἢ τὸν ναχιγιέ Παζαριάς βλ. ὀ.π., σ. 141-42, Α. Struck, Makedonische Fahrten, I- Chalkidike, Wien und Leipzig 1907, σ. 76-77, καὶ γιὰ τὴ σχέσηι τῶν ὀνομάτων μὲ τὸ Yeni Pazar βλ. Ν. Μοσχόπουλου, Ἡ Ἑλλάς κατὰ τὸν Ἑβλιὰ Τσελεμπή, ΕΕΒΣ 14 (1938) 498.

4. Ὁ.π., σ. 76-77.

5. Ν. Μοσχόπουλου, ὀ.π., σ. 498.

6. Ἡδὴ ὁ Ε. Η. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimâri Eserleri, Bulgaristan-Yunanistan-Arnautluk, Istanbul 1982, σ. 275, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ κειμένου τοῦ Ἑβλιγιὰ, ἀναφέρει τὰ μνημεῖα τοῦ Yeni Pazar.

7. Τὸ ἔργο γράφηκε ἀπὸ τὸν Gabriele Cavazza καὶ τυπώθηκε στὴ Βενετία ἀπὸ τοὺς Fratelli Visentini τὸ 1886. Ὁ Cavazza ἦταν πιθανότατα πρόσωπο τῆς ἀκολουθίας τοῦ Bernardo, ὁ ὁποῖος εἶχε διορισθεῖ βαίλος τῆς Βενετίας στὴν Κωνσταντινούπολι τὸ 1584. Ὁ Bernardo ἐπέστρεψε στὴ Βενετία στὴν ἀρχὴ τοῦ 1588, ἀλλὰ τὸ 1591 ταξίδεψε ξανά γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολι μὲ ἀποστολὴ καὶ νὰ συλλάβει καὶ νὰ ὁδηγήσει στὴ Βενετία τὸν βαίλο Girolamo Lippomano, ποῦ κατηγορήθηκε γιὰ ὑψηλὴ προδοσία: βλ. καὶ Relazione dell' impero ottomano di Lorenzo Bernardo, 1592, στοῦ E. Alberi, Relazioni degli ambasciatori Veneti al Senato, Serie III, vol. II, Firenze 1844, 321-426.

Στὴν περιγραφή τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ Bernardo ἀπὸ τῆ Θεσσαλονικῆ ὡς τὴ Ρεντίνα δίνονται οἱ ἐξῆς πληροφορίες: «*Ultimo detto, venerdì... , ci partissimo oggi 2 ore dopo disnare da Salonicchi, e venissimo ad un casal detto Langazada, ... 1591 primo Giugno. — Sabbato ad un ora di giorno, partiti da Langazada, venissimo dopo mezzodi a Genibazar. Passassimo fra le rive di due laghi, l'uno circa due miglia lontano dall'altro. Quello alla destra è detto di Langazada, e quello alla sinistra di Genibazar. Si vedono diverse ville alla sponde d'ambidue. In Genibazar vi è un luogo come un serraglio di circa un miglio e mezzo di giro, fabricato da Mahemet b'assa' primo vizir, che fu ammazzato dal pazzo (sic) nel suo divano l'anno 1579, per l'anima sua, dove è comodo per i cavalli, moschea, bagno, con molte botteghe per, comodità di quelli che vi vanno al bazar che vi si fa ogni venerdì... 2 detto. Domenica, ad una ora di giorno partismo da Genibazar, e... entrassimo per una gola di monti, sopra quali alla destra si vedono le muraglie del castello di Redem t...*»¹. Δηλαδή: «Τελευταία μέρα τοῦ τρέχοντος (μηνός), Παρασκευῆ, ... φύγαμε ἀπὸ τῆ Θεσσαλονικῆ, δύο ὥρες μετὰ τὸ γεῦμα, καὶ φτάσαμε στὸ Λαγκαδᾶ (Langazada)... Πρώτῃ Ἰουνίου 1591. Τὸ Σάββατο, τὴν πρώτη ὥρα τῆς μέρας, φύγαμε ἀπὸ τὸ Λαγκαδᾶ καὶ φτάσαμε τὸ μεσημέρι στὸ Genibazar. Πέρασαμε ἀνάμεσα στὶς ὄχθες δύο λιμνῶν, ἡ μία 2 μίλια μακριὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἡ λίμνη στὰ δεξιὰ λέγεται τοῦ Λαγκαδᾶ καὶ ἡ ἄλλη στὰ ἄριστερά τοῦ Genibazar. Στὶς ὄχθες καὶ τῶν δύο βλέπουμε διάφορα χωριά. Στὸ Genibazar ὑπάρχει ἕνας τόπος σὰν ἀνάκτορο, σχεδὸν ἐνάμιση μίλι περιφέρεια, κτισμένον ἀπὸ τὸν Mahemet πασᾶ γιὰ τὴν ψυχὴ του, πρῶτο βεζύρη, ποὺ δολοφονήθηκε ἀπὸ τὸν τρελὸ (sic) στὸ ντιβάνι του τὸ ἔτος 1579· εἶναι βολλικός γιὰ τὰ ἄλογα, μὲ τζαμί, λουτρό καὶ πολλὰ μαγαζιά γιὰ τὴν ἐκβολὴ αὐτῶν ποὺ ἔρχονται στὸ παζάρι ποὺ γίνεται κάθε Παρασκευῆ... 2 τρέχοντος, Κυριακῆ, μία ὥρα ἀφοῦ ἔγινε μέρα, φύγαμε ἀπὸ τὸ Genibazar καὶ πηγήκαμε σὲ ἕνα πέρασμα βουνῶν, ὅπου δεξιὰ φαίνονται τὰ τεῖχη τοῦ κάστρου τῆς Ρεντίνας (Redema)...».

Στοὺς γνῶστες τῆς περιοχῆς ἡ περιγραφή τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ Bernardo ἀπὸ τὸ Λαγκαδᾶ ὡς τὴ Ρεντίνα φαίνεται ἐκπληκτικὴ στὸν καθορισμὸ τῶν τοπογραφικῶν λεπτομερειῶν². Σύμφωνα μὲ τὴν ἴδια περιγραφή μαθαίνουμε ὅτι στὸ Genibazar ἕνας πρῶτος (μέγας) βεζύρης, ὁ Mahemet πασᾶς ἔχτισε ἕνα συγκρότημα ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα τζαμί, ἕνα χάνι καὶ ἕνα λουτρό. Ὁ βεζύρης Mahemet καὶ ἱδρυτὴς τοῦ συγκροτήματος ταυτίζεται μὲ τὸν Şokollı Muḥammad Pasha ἀπὸ τὸν τρόπο καὶ τὸ ἔτος θανάτου του ποὺ ἀναφέρεται καὶ στὸ ὀδοιπορικὸ τοῦ Bernardo. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Şokollı δολοφονεῖται στίς 11 Ὀκτωβρίου 1579 ἀπὸ ἕναν ζητιάνο³. Ἡ ταύτιση αὐτῆ δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτηση ἐφ' ὅσον καὶ ὁ Ἑβραϊκὸς Τσελεμπὴ ἀναφέρει ρητὰ τὸν Şokollı ὡς ἱδρυτὴ

¹ Ἄλλη ἐκδοσὴ τοῦ ὀδοιπορικοῦ τοῦ Bernardo στὸ Monumenti Storici pubblicati della R. Deputazione di Storia Patria, Seria Quarta, Miscellanea, vol. IV, Venezia 1887.

1. Σ. 55-6 τῆς ἐκδόσεως τῶν Fratelli Visentini. Μετάφραση τμήματος τοῦ Viaggio τοῦ Bernardo, ποὺ ἀναφέρεται στὴ Μακεδονία, δημοσίευσε ὁ Κ. Μέρτζιος, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, Θεσσαλονικῆ 1947, σελ. 128-141.

2. Γιὰ τὸ ἀναλυτικὸ δρομολόγιο τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ L. Bernardo βλ. St. Yerassimos, Les voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIVe-XVIe siècles). Bibliographie, itinéraires et inventaire des lieux habités. Thèse d'Etat, Paris 1986, σ. 925-29.

3. The Encyclopaedia of Islam, Leyden-London 1934, σ. 475, καὶ J. von Hammer, Histoire de l'Empire Ottoman, t. VII, Paris 1837, σ. 63. Βλ. Μέρτζιου, ὁ.π., σ. 138, σημ. 2.

τοῦ συγκροτήματος στά χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Σελίμ Β' (1566-1574).

Ἡ πληροφορία τοῦ όδοιπορικοῦ συμφωνεῖ ἐπίσης μέ τά ἤδη σωζόμενα κτίρια, δηλαδή ἕνα τζαμί, ἕνα λουτρό καί ὑπολείμματα καλοκτισμένων τοίχων, ποῦ ἀναγνωρίζονται σήμερα ἀνάμεσα σέ ἰδιοκτησίες καί οἰκήματα τοῦ σημερινοῦ οἰκισμοῦ καί πρέπει νά ἀνήκουν στό χάνι, τό όποιο θυμοῦνται οἱ παλαιότεροι¹.

Ἡ οἰκοδομική δραστηριότητα τοῦ ῥοκollί Muhammad Pasha, μεγάλου βεζύρη, εἶναι γνωστή καί κυρίως στά χρόνια τοῦ σουλτάνου Ἑλίμ Β', όταν ἡ δύναμή του βρισκόταν στό ἀπόγειό της². Φαίνεται ότι σέ αὐτό τό διάστημα θά πρέπει νά τοποθετήσουμε τή χρονολόγηση τοῦ συγκροτήματος τῆς Ἀπολλωνίας, μιὰ καί στά χρόνια τοῦ ἐπόμενου σουλτάνου Μουράτ Γ' (1574-1595) ἡ δύναμη τοῦ ῥοκollί ἄρχισε νά περιορίζεται.

Συνοψίζοντας, τό όθωμανικό συγκρότημα στήν Ἀπολλωνία εἶναι ἔργο τοῦ μεγάλου βεζύρη ῥοκollί Muhammad Pasha στό διάστημα μάλλον 1566-1574. Συνεπώς ἡ χρονολόγηση, μέ ἐπιφύλαξη ἀλήθεια, τοῦ συγκροτήματος στό β' μισό τοῦ 15ου μέχρι καί τίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰ. ἀπό τήν κ. Χατζητρύφωνος θά πρέπει νά μεταταθεῖ στήν προτεινόμενη χρονική περίοδο.

University of Illinois

ΙΔΛΗ ΒΙΓΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΑΠΑΖΩΤΟΥ

1. Γιά τό ἴδιο θέμα βλ. I. Vingoroulou-Papazotou, *De Sofija et de Thessaloniki à Constantinople. Rontes et longements des voyageurs du XVIe siècle, στά Πρακτικά τοῦ Ἑλληνοβουλγαρικοῦ Συνεδρίου, Ἰωάννινα-Θεσσαλονίκη, Μάρτιος 1988* (ὑπό ἔκτῳψη, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 22, σημ. 68).

2. *Encyclopaedia of Islam*, ό.π., σ. 474, καί J. von Hammer, ό.π., σ. 1-3 καί 64-65. Ὁ ῥοκollί ὑπῆρξε βεζύρης καί τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, στοὺς τελευταίους 15 μήνες τῆς βασιλείας του, καθώς καί στά πρῶτα χρόνια τοῦ Μουράτ Γ' ὡς τό 1579, όπότε καί δολοφονεῖται.